

УДК 930.23:94(100)“1939/1945”

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1\(27\).256410](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2022.1(27).256410)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

ПРАЦІ С. І.-Я. БОРОВОГО З ІСТОРІЇ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються опубліковані та неопубліковані наукові та публіцистичні праці з історії Другої світової війни одеського історика С. І.-Я. Борового. Здійснено спробу об'єктивного аналізу даних робіт, їх значення для вивчення історії Другої світової війни, виявлення в них позитивних та негативних сторін у контексті розвитку радянської історичної науки, розуміння їх історіографічної та методологічної цінності, впливу на сучасну історичну науку та нинішнє сприйняття подій Другої світової війни. Результатом активної участі С. І.-Я. Борового в науково-організаційній роботі з вивчення історії Другої світової війни стала публікація його робіт, які визначалися як завдання державної ваги, про що свідчить той факт, що робота вченого велася на основі спеціального рішення радянського уряду щодо створення Комісії з історії Великої Вітчизняної війни на союзному, республіканському, обласному та районних рівнях за підтримки з боку відповідних рівнів органів комуністичної партії, що зумовлювало в їх діяльності політичну та ідеологічну спрямованість. Перші статті вченого були написані на базі зібраних матеріалів, документів, свідчень очевидців та учасників подій. Зміст цих статей був спрямований на піднесення масової свідомості суспільства, що сприяло прояву патріотичного духу в ході жорстокого військового протистояння, готовності терпіти багатьох позбавлень заради захисту країни, жертвувати особистими інтересами в ім'я збереження та зміцнення державності. Особлива увага була приділена героїчній боротьбі радянських людей на фронті, у лавах партизанського руху, самовідданих праці в тилу. Особливо постійно наголошувалося на вирішальному значенні діяльності комуністичної партії як керівної, надихаючої сили, що вело до формування основоположної ідеологічної установки радянської епохи. Пороки ідеологічного змісту в роботах С. І.-Я. Борового були викликані політичною кон'юнктурою, що мала місце у житті радянського суспільства, зокрема у дослідженнях істориків.

Ключові слова: С. І.-Я. Боровий, Друга світова війна, історія війни, радянська історична наука, історіографія, генерації.

Однією зі складових еволюції історичної науки є історіографічні рефлексії щодо інтелектуальної спадщини вчених – історіографічного джерела – як з погляду розуміння історіографічного процесу загалом, так і з точки зору визначення їх місця у дослідницькій практиці вченого. Одна частина історіографічних джерел

інтелектуальної спадщини істориків представлена опублікованими матеріалами, друга частина – зосереджена в різноманітних архівосховищах у вигляді неопублікованих документів. Проводячи вивчення інтелектуальної спадщини істориків, дослідники не обмежуються лише опублікованими матеріалами. Для досягнення максимально допустимої об'єктивної картини історичних подій дослідники проводять пошук нових неопублікованих матеріалів в архівних фондах. Від об'єктивного аналізу успішних знахідок історіографічних джерел залежить успіх неупередженої реконструкції історичних фактів, що вивчаються, на тлі відомих історичних подій та узагальнення результатів проведеного дослідження, і, відповідно, підсумкові висновки отримують більше шансів на наближення до максимально неупереджених.

Подібна ситуація має місце і щодо дослідження інтелектуальної спадщини спеціаліста із соціально-економічної історії XVI – початку XX ст. та у різних галузях гуманітарного знання XVIII – першої половини XX ст., доктора історичних наук, професора Саула Ізраїля-Янкелевича Борового (1903–1989) [6; 8; 13]. У його фонді особистого походження, що зберігається у Державному архіві Одеської області, серед масиву неопублікованого еґо-матеріалу (рецензії, відгуки, тези, листи тощо) нами виявлено 11 наукових текстів (див. дод.: №№ 2, 6, 8–9, 11–17) з історії Другої світової війни. Разом із 8 опублікованими працями (див. дод.: №№ 1, 3–5, 7, 10, 18–19) з цієї ж тематики загалом вони становлять 19 робіт, присвячених різним аспектам історії Другої світової війни. Відповідно до видової градації наукових праць вони поділяються на опубліковані та неопубліковані праці. За жанрами вони поділяються на газетні статті (4), наукові статті (4), рецензії (1) та відгуки (10). Відповідно до хронологічного принципу умовно їх можна поділити на два періоди: 1) 1943–1952 рр. – 15 робіт та 2) 1963–1977 рр. – 4 роботи. Відмова С. І.-Я. Борового від проведення досліджень у галузі тематики Другої світової війни швидше за все була пов'язана з його зняттям з роботи в лютому 1953 р., під час горезвісної «справи лікарів», офіційне повідомлення про яку було опубліковано в січні 1953 р. і вона набула загальносоюзного характеру, а на початку квітня того ж року після смерті Й. В. Сталіна була закінчена. Отже, як й інші його колеги¹, будучи у довоєнний час далеким від військової тематики, за умов війни С. І.-Я. Боровий став у ряди активних «борців ідеологічного фронту», хоча деякі з його біографів цей факт заперечували [8, с. 161]. Тезу щодо приналежності С. І.-Я. Борового до популяризаторів радянських ідеологічних догм також підтверджує те, що він як завідувач кафедри історії СРСР Одеського державного педагогічного інституту брав участь у нараді завідувачів кафедр історії СРСР у ЦК ВКП(б) у Москві 17 березня 1948 р. [2, арк. 36–39]. На цій нараді відбувалося обговорення книжки М. Л. Рубінштейна «Русская историография»², з критикою якої також виступив й С. І.-Я. Боровий. Згодом потрапивши у вир кампанії по боротьбі з космополітизмом, але відбувшись «малою кров'ю» та, скоріш за все, затаївши образу на радянську владу, він намагався дистанціюватися від когорти провладних істориків та теми Другої світової війни, до якої

у подальші роки повертався лише чотири рази, даючи відгуки на автореферати дисертацій колег та сконцентрувавши свою увагу на дослідженнях інших тем.

С. І.-Я. Боровий не брав участі у військових діях Другої світової війни. Перший місяць війни він провів в Одесі (22 червня – 24 липня), а потім через Новоросійськ, станицю Успенську Кубанської області (3–9 серпня), Краснодар (24 серпня – 4 листопада), Махачкалу (9–19 листопада) та Красноводськ (21 листопада) разом із дружиною евакуювався до Самарканда (25 листопада 1941 р. – 20 серпня 1944 р.) [6, с. 246–259], де прожив більше 2 років і 9 місяців.

Повернувшись до Одеси 4 листопада 1944 р. [6, с. 288], С. І.-Я. Боровий нарівні з представниками партійних та радянських організацій, військових частин, учасниками Другої світової війни (двічі Герой Радянського Союзу С. Є. Артеменко та Герой Радянського Союзу, учасник оборони Одеси Я. Г. Бреус), викладачами та науковцями одеських вишів, співробітниками обласного архіву та видатними діячами культури (письменник Н. І. Матяш (відповідальний секретар Комісії), ректор Одеського державного університету професор М. П. Савчук, доктор історичних наук, професор К. П. Добролюбський) увійшов до складу Одеської обласної Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, яка розпочала свою роботу 1945 р. [16; 19]. Історик почав активно збирати матеріал щодо подій війни, що відбувалися у південно-західному регіоні СРСР, та брати діяльну участь у заходах присвячених історії Другої світової війни.

Одеська обласна Комісія була створена за подобою Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН СРСР, яка розпочала свою роботу у січні 1942 р. на чолі з професором, начальником Управління агітації та пропаганди ЦК ВКП(б) Г. Ф. Олександровим та член-кореспондентом АН СРСР І. І. Мінцем. Основне завдання Комісії полягало у збиранні матеріалів, які були відкладені в архівах, насамперед, мали на увазі документи особистого походження учасників бойових дій та працівників тилу. Комісія проводила роботу зі збирання фактів, документів, спогадів щодо подій Великої Вітчизняної війни, зокрема, насамперед, збирала та вивчала фактичний матеріал про оборону Одеси у серпні-жовтні 1941 р. Основними темами дослідження були визначені «Оборона Одессы», «Подпольщики-партизаны Одессы», «Герои Отечественной войны – уроженцы Одессы и области», «Заводы Одессы в Отечественной войне» [16; 19]. На допомогу Обласній комісії було створено районні комісії, перед якими було поставлено завдання збирання та зберігання історичних документів, а також щодо складання історії підприємств та колгоспів за часів війни. Беручи участь у роботі Комісії, С. І.-Я. Боровий на основі зібраного матеріалу станом на серпень 1946 р. написав і здав до друку статтю «Партизанское движение в северных районах Одесской области» та готував до друку статтю «Из истории кровавого режима оккупантов в Одессе» [19]. Чи було здійснено публікацію цих двох статей на сьогодні встановити не вдалося.

На початку березня 1946 р. у Києві протягом двох днів проходила Наукова конференція з історії Другої світової війни в УРСР [9]. У конференції взяли

участь члени Республіканської та Обласних комісій з історії Великої Вітчизняної війни. До вченої ради Республіканської комісії при АН УРСР входили авторитетні українські вчені: дійсні члени АН УРСР Д. З. Мануїльський, К. Г. Воблий, О. І. Білецький, М. Т. Рильський, член-кореспондент АН УРСР М. Н. Петровський, професор А. О. Введенський, кандидат історичних наук Ф. П. Шевченко, кандидат економічних наук Д. В. Гак та ін. Під час обговорення доповідей виступили 25 осіб, які розповіли щодо роботи зі збирання та наукової розробки матеріалів історії війни, що проводиться на місцях. С. І.-Я. Боровий разом із професором Київського університету А. О. Введенським висловив низку методологічних пропозицій щодо складання хроніки подій війни 1941–1945 рр. [18]. 18 вересня 1946 р. на засіданні історичної секції Одеського Будинку вчених він виступив із доповіддю на тему «Пятилетие обороны г. Одессы» [5, арк. 4].

Результатом активної участі С. І.-Я. Борового у науково-організаційній роботі з вивчення історії Другої світової війни стала публікація його перших 6 робіт (див. дод.: №№ 1, 3–5, 7, 10), які визначалися як завдання державної важливості, про що свідчить той факт, що робота вченого велася на основі спеціального рішення уряду щодо створення Комісії з історії Великої Вітчизняної війни на союзному, республіканському, обласному та районному рівнях за підтримки з боку відповідних рівнів органів комуністичної партії, що зумовлювало в їх діяльності політичну та ідеологічну спрямованість. С. І.-Я. Боровий у різний час був членом двох подібних обласних комісій – Самаркандської [7] та Одеської [16]. Перші його статті були написані на основі зібраних матеріалів, документів, свідчень очевидців та учасників подій. Зміст цих статей було спрямовано на піднесення масової свідомості суспільства, що сприяло прояву патріотичного духу в ході жорстокого протистояння, готовності терпіти позбавлення заради захисту країни, жертвувати особистими інтересами в ім'я збереження та зміцнення державності. Особлива увага була приділена героїчній боротьбі радянських людей на фронті, у лавах партизанського руху, самовідданих праці в тилу. Особливо постійно наголошувалося на вирішальному значенні діяльності комуністичної партії як керівної, надихаючої сили, що вело до формування основної ідеологічної установки радянської епохи: «перемога у Великій Вітчизняній війні – це перемога радянського народу під керівництвом комуністичної партії».

У період від 1945 до 1947 рр. С. І.-Я. Боровий написав та опублікував 2 наукові статті (див. дод.: № 3, 10) на тему історії війни в Одеській області. У статті «Деятельность подпольной организации и партизанского отряда „Буревестник“» використав велику джерельну базу. Безперечною перевагою роботи є комплексний підхід до висвітлення підпільно-партизанської діяльності на Одещині. На тлі військових дій у нерозривному зв'язку з іншими факторами вчений розглянув боротьбу партизанів та підпільників у тилу ворога. У статті «Одеса в радянській художній літературі» представив огляд радянської художньої літератури, в якій описувалася доля Одеси та одеситів у різні періоди історії війни (оборона, окупація, визволення).

Протягом 1944–1945 рр. С. І.-Я. Боровий збирав матеріал та готував статтю [6, с. 244] для «Черной книги» – збірки документів та свідчень щодо злочинів проти єврейського народу на окупованій нацистами території СРСР та Польщі, а також про участь євреїв у спротиві проти нацистів під час Другої світової війни, робота над якою велася протягом 1943–1946 рр. Видання книги не було здійснено в зв'язку з рішенням радянського уряду щодо її політичної нецільності. Стаття, підготовлена С. І.-Я. Боровим до видання 1946 р. [10, с. III], вперше була опублікована тільки 1991 р. (див. дод. № 18) – в умовах ослаблення ідеологічного тиску на історичну науку та поширення плюралізму у виборі теми наукових досліджень – стала однією з перших публікацій на тему історії євреїв Одеси у роки Другої світової війни. Стаття С. І.-Я. Борового побачила світ і вдруге, 1999 р. (див. дод. № 19), щоправда із суттєвою зміною одного слова у назві та незначною редакцією тексту.

У цій статті С. І.-Я. Боровий порушив питання про знищення єврейського населення в перші дні окупації Одеси, показав становище одеських євреїв у роки війни в Одеському гетто, їхнє переміщення та перебування у таборах смерті Доманівки та Акмечетки (Миколаївська область). Ця робота була проведена без залучення різноманітної джерельної бази, переважно посиляючись на джерела усного характеру. Сфокусована підвищена увага на загибелі та стражданні єврейського населення Одеси окремо від представників інших національностей міста є негативним явищем з погляду методологічної практики, що веде до спотворення цілісного та глибокого розуміння дійсності подій воєнних років та не сприяє комплексному дослідженню сутності питання. Без синтетичного аналізу всього пласта історичних джерел картина подій війни виявляється недостатньо правдивою та об'єктивною, інакше досягнуті результати становлять фундаментальну основу для подальших досліджень узагальнюючого характеру. Зазначимо, що ця робота є науково-популярною публікацією, а не глибоким науковим дослідженням. Значення подібної роботи полягає у можливості для читачів, які не є вченими, отримати загальну популярну інформацію щодо подій Другої світової війни у їхньому синхронному розвитку.

Низка робіт С. І.-Я. Борового (див. дод.: №№ 2, 6, 8–9, 11–17) містить загальну оцінку аналізу економічних, соціальних, політичних, ідеологічних та військових процесів, що проходили у різних сферах життєдіяльності (промисловість, військові дії, сільське господарство, споживча кооперація, народне господарство) різноманітних сегментів населення (робітники, селяни, службовці) на території різних регіонів (Самаркандська область, Кіровоградська область, Українська РСР, Азербайджанська РСР, Білоруська РСР) та загалом СРСР під час Другої світової війни. Характерною рисою цих невеликих за обсягом робіт (за винятком відгуків на дисертації одеського вченого-історика П. А. Некрасова та мінської вченої-економіста Г. І. Олехнович) є те, що вони написані в межах дослідження суспільно-політичних та соціально-економічних аспектів історії СРСР.

Розглянуті праці С. І.-Я. Борового періоду 1940-х – 1970-х рр. крім наукового значення несли також функцію формування ідеологічної установки у тому, що

у всіх досягненнях Другої світової війни заслуга комуністичної партії. Відповідно пороки ідеологічного змісту в роботах С. І.-Я. Борового були викликані політичною кон'юнктурою, що мала місце у житті радянського суспільства, зокрема у дослідженнях істориків. Дозволимо собі припустити, що ці моменти наукового дослідження також були одними з головних аргументів віддалення С. І.-Я. Борового від детального вивчення теми історії Другої світової війни у 1950-х – 1970-х рр.

У повоєнний період усі дослідження історії Другої світової війни, зокрема праці С. І.-Я. Борового, переслідували мету не тільки наукового вивчення, а й формування ідеологічної складової. Фактично в них закладалися офіційні настанови трактувань тих чи інших подій воєнної історії. Ця функція наукових праць набувала особливого значення в умовах офіційних та неофіційних обмежень, що накладаються на дослідників, в умовах закритості архівів, внаслідок чого матеріали опублікованих праць ставали найважливішими джерелами як для історичних досліджень, так і для пізнання історії війни широкими масами читачів. У дослідженнях теми війни вчені не були вільні у своїх судженнях і оцінках, виборі матеріалів і напрямів дослідження, що залежало від ідеологічно-політичних рамок, які існували в історичній науці, так само як і в соціокультурному просторі всього радянського суспільства. Партійно-державне керівництво робило ставку на «консервативну стабільність». Прийнятий курс вимагав не піднімати гострих, незручних для влади проблем минулого. З одного боку, дуже докладно розглядалися основні аспекти війни, з іншого – був відсутній критичний, проблемний підхід, формувалася той стиль, який багато в чому визначав підхід до висвітлення війни у наступному: вивірена та правдива, без гострих кутів історія.

У контексті цієї політики праці С. І.-Я. Борового дозволяють стверджувати, що вчений належав до «конформістських» гілок «середньорадянської» (1941–1964) та «пізньорадянської» (1964–1991) генерацій вчених, відповідно запропонованої нами концепції ідентичності представників академічної спільноти [12–15], первинна соціалізація якої відбувалася у перші післяреволюційні роки за умов становлення радянської системи. Основами формування їх цінностей були революційний романтизм, пролетарський інтернаціоналізм та радянський патріотизм у рамках колективної соціалістичної свідомості та партійно-державного патерналізму. Вторинна соціалізація представників цієї генерації відбулася у роки Другої світової війни та повоєнний період на тлі поступового «згасання» сталінського тоталітарного режиму та соціально-політичної лібералізації у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. Представників цієї генерації можна віднести до епохи «швидкісного» «соціального ліфта», коли протягом близько двадцяти років вони жили поперемінно в умовах політичних репресій 1940-х – першої половини 1950-х рр. У наступне десятиліття вони отримали відносну свободу у творчості та праві вибору тематики наукових досліджень, а починаючи з другої половини 1960-х рр. знову відчули утиски та обмеження у виборі та здійсненні професійної діяльності.

Примітки

¹ Наприклад, див.: Бровер И. Советские патриотки у станков куют победу над фашизмом / Акад. наук СССР, Ин-т экономики. М. : Профиздат, 1941. 32 с. ; Вайнштейн О., Гуковский М., Полетика Н. Железом и кровью. Судьбы гитлеровской Германии в зеркале истории. М. : Госполитиздат, 1941. 32 с. ; Вайнштейн О.Л. Внутреннее положение гитлеровской Германии / Ленингр. гос. ун-т. Саратов : Саратов. обл. гос. изд-во, 1943. 47 с. [та ін.].

² Висловлені М.Л. Рубинштейном положення у книжці «Русская историография» були неоднозначно сприйняті на нарадах радянських істориків у ЦК ВКП(б) у травні-червні 1944 р. [17], а також у березні 1948 р. у зв'язку з ідеологічною кампанією боротьби з буржуазним об'єктивізмом. Див.: Вотинков А. Обсуждение книги Н.Л. Рубинштейна «Русская историография». *Вопросы истории*. 1948. № 6. С. 126–135 ; Шаханов А.Н. Борьба с «объективизмом» и «космополитизмом» в советской исторической науке: «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна. *История и историки, 2004 : историогр. вестн.* М., 2005. С. 186–207 ; Корзун В.П., Колеватов Д.М. «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна в социокультурном контексте эпохи. *Диалог со временем: альм. интеллектуальной истории*. 2007. № 20. С. 24–62 ; Корзун В.П., Колеватов Д.М. Историки в фокусе кампаний по борьбе с космополитизмом. «Русская историография» Н.Л. Рубинштейна: меняющийся образ науки. *Трансформация образа советской исторической науки в первое послевоенное десятилетие*, вторая половина 1940-х – середина 1950-х гг. М., 2011. С. 323–372 [та ін.].

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Одеської області (ДАОО).– Ф. Р-7400.– Оп. 1.– Спр. 1.
2. ДАОО.– Ф. Р-7400.– Оп. 1.– Спр. 2.
3. ДАОО.– Ф. Р-7400.– Оп. 1.– Спр. 3.
4. ДАОО.– Ф. Р-7400.– Оп. 2.– Спр. 2.
5. ДАОО.– Ф. Р-7400.– Оп. 2.– Спр. 12.
6. *Боровой С.* Воспоминания / С. Боровой.– М. ; Иерусалим, 1993.– 384 с.
7. *Боровой С.* Сбор материалов по истории войны – дело большой важности / С. Боровой // Ленин. путь.– Самарканд, 1943.– 9 апр.
8. С. Я. Боровой (1903–1989) / Р.Ш. Ганелин, С. К Лебедев, Я.С. Лурье, А.Г. Тартаковский // Отечествен. история.– 1994.– № 3.– С. 161–170.
9. Конференция по вопросам истории Отечественной войны на Украине // Большевик. знамя.– 1946.– 27 февр.
10. *Кульчицкий С.В.* Памяти Саула Яковлевича Борового (1903–1989 гг.) / С.В. Кульчицкий // Ист. зошити.– 1991.– № 4.– С. I–III.
11. *Левченко В.В.* Генерації одеських вчених-істориків 1920–1944 рр.: ідентифікація, склад, особливості / В.В. Левченко // Сугдейський зб.– 2019.– Вип. 2 (VIII).– С. 404–427.
12. *Левченко В.В.* Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси / В.В. Левченко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж.– Київ, 2016.– Вип. 14.– С. 157–176.
13. *Левченко В.В.* Колізії Саула Борового при отриманні наукових звань і степеней / В.В. Левченко // Евреи Европы и Ближнего Востока: культура и история, языки и литература : материалы Междунар. науч. конф. (Санкт-Петербург, 22 апр. 2018 г.).– СПб. : Изд. дом «Алеф-Пресс», 2018.– С. 176–184.
14. *Левченко В.В.* Наукове співтовариство одеських істориків першої половини ХХ століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект / В.В. Левченко // Позитивізм: рефлексії щодо класичної моделі історіописання : матеріали круглого столу (Харків, 29 листоп. 2016 р.).– Харків : Апостроф, 2016.– С. 220–230.
15. *Левченко В. В.* «Пролетарсько-революційна» автобіографія – запорука приналежності до «ранньорадянської» генерації вчених (на прикладі наукового співтовариства гуманітаріїв Одеси) / В.В. Левченко // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: іст. та філос. науки.– 2019.– Вип. 29.– С. 74–89.
16. Народа обласної комісії по історії Вітчизняної війни // Чорномор. комуна.– 1946.– 26 берез.
17. Новые документы о совещании историков в ЦК ВКП(б) (1944 г.) // Вопросы истории.– 1991.– № 1.– С. 188–205.

18. Республиканская конференция по истории Отечественной войны на Украине // Правда Украины. – 1946. – 5 марта.
19. Сидоренко Ф. Героические подвиги заносятся в историю / Ф. Сидоренко // Большевик. знамя. – 1946. – 10 авг.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 1.
- [2]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 2.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 3.
- [4]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 2, dossier 2.
- [5]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti [State Archives of the Odessa Region]. Fund P-7400, inventory 2, dossier 12.
- [6]. Borovoy S. *Vospominaniya*. [Memories]. M., 1993, 384 p.
- [7]. Borovoy S. Sbor materialov po istorii voyny – delo bolshoy vazhnosti [The collection of materials on the history of the war is a matter of great importance]. *Leninskiy put* [Leninist way], Samarkand, 1943, april 9.
- [8]. R. Sh. Ganelin, S. K. Lebedev, Ya. S. Lure, A. G. Tartakovskiy S. Ya. Borovoy (1903–1989) [S. Ya. Borovoy (1903–1989)]. *Otechestvennaya istoriya* [National history], 1994, no. 3, pp. 161–170.
- [9]. Konferentsiya po voprosam istorii Otechestvennoy voyny na Ukraine [Conference on the History of the Patriotic War in Ukraine]. *Bolshevistkoe znamya* [Bolshevik banner], 1946, february 27.
- [10]. Kulchitskiy S. V. Pamyati Saula Yakovlevicha Borovogo (1903–1989 gg.) [In memory of Saul Yakovlevich Borovoy (1903–1989)]. *Istorychni zoshytysty* [Istorychni zoshytysty], 1991, no. 4, pp. I–III.
- [11]. Levchenko V. V. Heneratsii odeskykh vchenykh-istorykiv 1920–1944 rr.: identyfikatsiia, sklad, osoblyvosti [Generations of Odessa scholars-historians of 1920–1944: identification, composition, features]. *Suhdeiskiy zbirnyk* [Судейський збірник], 2019, iss. 2 (VIII), pp. 404–427.
- [12]. Levchenko V. V. Intelktualna biohrafiia – kliuchova model doslidzhennia istorii heneratsii vchenykh-istorykiv Odesy [Интеллектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси]. *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica], 2016, iss. 14, pp. 157–176.
- [13]. Levchenko V. V. Kollizii Saula Borovogo pri poluchenii nauchnykh zvanii i stepeney [Коллизии Саула Борового при получении научных званий и степеней]. *Yevrei Yevropy i Blizhnego Vostoka: kultura i istoriya, yazyki i literatura: materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii (Sankt-Peterburg, 22 apr. 2018 g.)* [Jews of Europe and the Middle East: culture and history, languages and literature: materials of the International scientific conference (St. Petersburg, April 22, 2018)]. Sankt-Peterburg, 2018, pp. 176–184.
- [14]. Levchenko V. V. Naukove spivtovarystvo odeskykh historykiv pershoi polovyny KhKh stolittia kriz pryizmu heneratsiinykh protsesiv: teoretychnyi aspekt [The scientific community of Odessa historians of the first half of the twentieth century through the prism of generational processes: a theoretical aspect]. *Pozytyvizm: refleksii shchodo klasychnoi modeli istoriopyssannia: materialy kruhloho stolu (Kharkiv, 29 lystopada 2016 r.)* [Positivism: Reflections on the Classical Model of Historiography: Round Table Proceedings (Kharkiv, November 29, 2016)]. Kharkiv, 2016, pp. 220–230.
- [15]. Levchenko V. V. «Proletarsko-revoliutsiina» avtobiografiia – zaporuka prynalozhnosti do «rannoradianskoi» heneratsii vchenykh (na prykladi naukovo spivtovarystva humanitariiv Odesy) [«Proletarian-revolutionary» autobiography – a guarantee of belonging to the «early Soviet» generation of scientists (on the example of the scientific community of humanities in Odessa)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya: Istorii Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istoriia ta filosofii nauky* [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences']. 2019, iss. 29, pp. 74–89.
- [16]. Narada oblasnoi komisii po istorii Vitchyzniano viiny [Meeting of the regional commission on the history of the Patriotic War]. *Chornomorska komuna* [Black Sea commune], 1946, march 26.
- [17]. Novye dokumenty o soveshchani istorikov v TsK VKP(b) (1944 g.) [New documents on the meeting of historians in the Central Committee of the CPSU (b) (1944)]. *Voprosy istorii* [Questions of History], 1991, no. 1, pp. 188–205.
- [18]. Respublikanskaya konferentsiya po istorii Otechestvennoy voyny na Ukraine [Republican conference on the history of the Patriotic War in Ukraine] *Pravda Ukrainy* [Truth of Ukraine], 1946, march 5.
- [19]. Sidorenko F. Geroicheskie podvigi zanosyatsya v istoriyu [Heroic deeds are recorded in history]. *Bolshevistkoe znamya* [Bolshevik banner], 1946, august 10.

Надійшла 06.04.2022 р.

ДОДАТОК

Реєстр праць С. І.-Я. Борового з історії Другої світової війни

1. Сбор материалов по истории войны – дело большой важности / С. Боровой // Ленинский путь. – Самарканд, 1943. – 9 апр.
2. Отзыв о работе профессора К.П. Добролюбского «Черные дни немецко-румынской оккупации» (5 апр. 1945) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 6–6 зв.
3. Деятельность подпольной организации и партизанского отряда «Буревестник» / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 1.–Арк. 5.–Отд. отт. из: Партизанское движение в Одесской области (Одесса, 1945).
4. Создание истории Великой Отечественной войны – всенародное дело / С. Боровой, Н. Матяш // Большевик. знамя. – 1946. – 19 марта.
5. Конец одной карьеры / С. Боровой // Большевик. знамя. – 1946. – 4 июня.
6. Рецензия на лекции тов. Рачицкого по истории Одессы (2 янв. 1947) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 12.
7. «Суд народов» / С. Боровой // Большевик. знамя. – 1947. – 10 янв.
8. «Музей обороны Одессы» (февр. 1947) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 19.
9. Отзыв об экспозиционном плане «Музея обороны Одессы» (15 дек. 1947) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 31–31 зв.
10. Одеса в радянській художній літературі / С. Я. Боровой // Героїчна Одеса : літ.-худож. і публіцист. альм.–Одеса : Одес. обл. вид-во, 1947.–С. 121–134.
11. Отзыв о работе И.И. Поляка «Сдвиги в промышленности Самаркандской области в годы Отечественной войны» (4 июня 1948) / С. Я. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 42–43.
12. Замечания на план-схему «Украинская ССР в Великой Отечественной войне» (3 окт. 1949) / С. Я. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 54–54 зв.
13. Отзыв о диссертации П.А. Некрасова «Борьба трудящихся Кировоградской области против немецко-фашистских оккупантов (1941–1944 годы)» (22 мая 1952) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 2.–Арк. 99–103 зв.
14. Отзыв об автореферате диссертации Л.А. Тереховой «Угольная промышленность Советского Союза в годы Великой Отечественной войны» (13 апр. 1963) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 3.–Арк. 15–15 зв.
15. Отзыв на автореферат диссертации С.П. Лауга «Колхозное крестьянство Советской Украины в годы Великой Отечественной войны» (17 дек. 1965) / С. Я. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 1.–Спр. 3.–Арк. 59–59 зв.
16. Отзыв об автореферате диссертации С. Абдинбекова «Потребительская кооперация Азербайджанской ССР накануне и в годы Великой Отечественной войны», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности «История народного хозяйства» (23 мая 1977) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 2.–Спр. 2.–Арк. 168–168 зв.
17. Отзыв на автореферат диссертации Г.И. Олехнович «Народное хозяйство Белоруссии в условиях Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.», представленной на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности «История народного хозяйства» (23 мая 1977) / С. Боровой // ДАОО.–Ф. Р-7400.–Оп. 2.–Спр. 2.–Арк. 180–183.
18. Гибель еврейского населения Одессы во время фашистской оккупации / С. Боровой // *Іст. зошити*. – 1991. – № 4. – 33 с. – Препринт.
19. Гибель еврейского населения Одессы во время румынской оккупации / С. Я. Боровой // Катастрофа і опір українського єврейства (1941–1944): нариси з історії Голокосту і опору в Україні. – Київ, 1999. – С. 118–153.

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),

Associate Professor at the Department of ukrainoznavstvo, historical, legal and linguistic disciplines

Odessa National Maritime University

34 Mechnikov St., Odessa, 65029, Ukraine

tel.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

WORKS S. I.-YA. BOROVOGY ON THE HISTORY OF THE SECOND WORLD WAR

The published and unpublished scientific and journalistic works on the history of the World War II by the Odessa historian S. I.-Ya. Borovoy are considered in the article. An attempt was made to objectively analyze the data of scientific works, their significance for studying the history of the World War II, to identify positive and negative sides in them in the context of the development of Soviet historical science, to understand their historiographic and methodological value, influence on modern historical science and the current perception of the events of the World War II. The result of the active participation of S. I.-Ya. Borovoy in the scientific and organizational work on the study of the history of the World War II was the publication of his works, which were defined as a task of national importance, as evidenced by the fact that the work of the scientist was carried out on the basis of a special government decision to create Commissions on the history of the Great Patriotic War at the union, republican, regional and district levels with the support of the relevant levels of the Communist Party, which determined their activities political and ideological orientation. His first articles were written on the basis of collected materials, documents, testimonies of eyewitnesses and participants in the events. The content of these articles was aimed at raising the mass consciousness of society, which contributed to the manifestation of the patriotic spirit in the course of a fierce confrontation, the willingness to endure everyday hardships in order to protect the country, to sacrifice personal interests in the name of preserving and strengthening statehood. Particular attention was paid to the heroic struggle of the Soviet people at the front, in the ranks of the partisan movement, and selfless labor in the rear. The decisive importance of the activities of the Communist Party as a leading, inspiring force was constantly emphasized, which led to the formation of the fundamental ideological orientation of the Soviet era. The vices of ideological content in the works of S. I.-Ya. Borovoy were caused by the political situation that took place in the life of Soviet society, in particular in the studies of historians.

Keywords: S. I.-Ya. Borovoy, World War II, history of the war, Soviet historical science, historiography, generating.